

ANADOLU'DA SELÇUK GELENEĞİNDE KUŞLU, ÇİFT BAŞLI KARTALLI, ŞAHİNLİ VE ARSLANLI MEZAR TAŞLARI

Gönül ÖNEY

Anadolu'da Selçuklu geleneğinde yapılan bilhassa Tokat, Sivas, Kırşehir, Akşehir ve Konya bölgesine inhisar eden bir gurup mezar taşında kuş, çiftbaşlı kartal, şahin veya arslan figürleri dikkati çeker. Kaba ve çok stilize işlenmiş kuş kabartmaları tek veya çift olarak taşın tepesinde yer alırlar. Bazı çift örneklerde hayat ağacı olması mümkün olan bir tasvir görülür. Profilden verilen kuşlar stalaktitli bir nişin tepesinde otururlar. Kuşların ve nişin etrafında çeşitli rozetler vardır. Çift başlı kartallı örneklerde rozetler ve stalaktit nişler taşın arka yüzünde toplanır. Şahinli örneklerde şahinle birlikte avcının da görülmesi dikkati çeker. Çift veya tek olarak işlenen arslan figürleriyle birlikte de kuşlarda olduğu gibi benzer rozetler görülmesi dikkate değer. Tanıtılan mezar taşlarında genellikle üst kısımda dilimli ve sivri bir kemer mevcuttur.⁽¹⁾ Figürlü mezar taşlarımızı guruplandırarak tanıtalım.

I. TEK KUŞLU MEZAR TAŞLARI

a. Sivas Mezar Taşı (Resim: 1a,b):

Sivas Gök medrese müzesinde Env. No. 569 da kayıtlı mermer mezar

1. Bu mezar taşlarını ilk olarak doktora tezimde tanıttım. Bk.Öney, G. Anadolu Selçuk'larında Kuş Figürü» Ankara, Nisan 1931.

«Ahlat Mezar Taşları» konusunda Beyhan Karamağaralı tarafından bir doçentlik tezi hazırlanmıştır.

Kitabeleri okuyan Sayın Faruk Sümer'e ve Res. 1 a daki kitabenin tashihi hususunda dikkatimi çeken Sayın Beyhan Karamağaralı'ya teşekkürü borç bilirim.

taşı üzerinde üst kısımda profilden alçak kuş kabartması görülmektedir. Taşın ölçüleri : 0.75x0.35 m. kalınlık 0.07 m. dir. Taş sivri tepeli ve dilimli kemerlidir. Kuş tepe diliminin altında sağa dönük vaziyettedir. Taş stalaktit nişlidir. Nişin ortasında iki satır neshî kitabe yer alır. Kitabede . 798 senesinin cemaziyelevvel ayında (1395 M.) (Fi şehri cumada'l-ülâ senete gemânin tis'ine ve seb'imie) yazılıdır. Nişin üzerinde iki yanda simetrik olarak büyüklü küçüklü rozetler vardır. Bunlar çiçek, girdap, geometrik, örümcek ağı tipi rozetlerdir. Taşın arka yüzü işlenmemiştir. Sivas içinde Abdülvahab Gazi mezarlığından getirilmiştir.

b. Sivas Mezar Taşı (Resim: 2a,b):

Sivas Gökmedrese müzesi bahçesinde 516 Env. No. da kayıtlı mermer mezar taşının sivri tepe dilimi altında alçak kabartma sağa dönük kuş figürü görülmektedir. Taş Sivas'ta İstasyon tarafında, Kayseri kapı mezarlığından gelmedir. Taşın ölçüleri : 0.78x0.37 m. kalınlık 0.09 m. dir. Tepesi dilimli, sivri kemerlidir. İçi stalaktit nişle doldurulmuştur. Nişin tepesinde sağa dönük kuş, iki yanlarda ise muhtelif rozetler yer alır. Simetrik rozetler yukarıdan aşağı doğru çiçek, damla, örümcek ağı, geometrik, girdap tipi rozetlerdir. Taşın arka yüzünde dört satırlık neshî kitabede «affedilmiş ölü» (merhum al ma'fur) ibaresi okunur. Bu taşı da resim 1,8,9 daki tarihli taşlara kıyasla 14. asra tarihleyebiliriz.

c. Tokat Mezar Taşı (Resim: 3a,b):

Tokat Gök medresesi müzesi avlusunda Env. No. almamış mermer mezar taşı üzerinde alçak kabartma sola dönük tek kuş figürü görülmektedir. Kuş sivri tepe diliminin altında yer alır. Taşın ölçüleri 0.78X0.37 m. dir. kalınlık 0.08 m. dir. Bu taş da Sivas örnekleri gibi dilimli sivri kemerlidir. İçinde büyük stalaktit niş vardır. Nişin içindeki iki satır neshî kitabede: Mehmet bey kızı Şah Melek (Şah Melek binti Mehmet bey) yazılıdır. Mihrap nişinin iki yanında zikzak hatları ile süslenmiş sütuncuklar vardır. Stalaktik nişin dışında yan boşluklarda büyüklü küçüklü rozetler yer alır. Bunlar aşağıdan yukarı doğru çiçek, geometrik, girdap rozetlerdir. Kuş motifinin önünde de küçük bir yıldız rozet görülür. Taş Tokat Erenler mezarlığından getirilmiştir. Arka yüz aynı şekilde işlenmiştir, burada kuş motifi yoktur. Taş resim 1,8.9 daki tarihli mezar taşlarıyla kıyaslayarak 14. asra tarihleyebiliriz.

d. Tokat Mezar Taşı: (Resim : 4)

Tokat Erenler mezarlığından Gök Medrese müzesine getirilmiş envanter numarası almamış mezar taşı üzerinde kaba işlenmiş sola dönük kuş kabartması görülmektedir. Kabartma sivri tepe diliminin altında yer alır. Altında stalaktit niş bulunur. Nişin dışında, mezar taşının kemer dilimlerine intibak ettirilmiş rozetler yer alır. Simetrik yerleştirilen bu rozetler yukarıdan aşağı doğru çiçek, fırıldak, yıldız, fırıldak ve çiçek tipi rozetlerdir. Stalaktitli nişin iki yanını zikzaklı sütunceler çevirir. Ortada ikinci bir niş içinde üç satır neshî kitabe yer alır. Burada «Çelebi Muhammedin oğlu, toprakları güzel olsun» yazılıdır. (Bin-i Muhammed Çelebi tâbe serahüma). Taş diğer benzer örneklerine göre 14. asra tarihleyebiliriz.

II. ÇİFT KUŞLU MEZAR TAŞLARI :

a. Sivas Mezar Taşı : (Resim : 5 a,b)

Sivas Gök Medrese bahçesinde 597 Env. No. lu mezar taşı üzerinde profilden karşılıklı simetrik yerleştirilmiş alçak kabartma iki kuş figürü vardır. Taşın ölçüleri : 0.30X0.40 m., kalınlık 0.08 m. dir. Taş Sivas kabristanından getirilmiştir. Alt kısmı kırıktır. Taşın tepesi dilimli, sivri kemerlidir. Ortasında stalaktitli niş yer alır. Nişin meydana getirdiği basamakların üzerinde karşılıklı simetrik olarak altta kandil motifi, bunların üzerinde de stilize kuş figürü, tepelerinde de beşer büyük, ikişer küçük rozet yer alır. Küçükler girdap, büyükler ise girdap ve geometrik rozettir. Kuşların başları küçük, gövdeleri nokta nokta deliklidir. Kanat ve kuyruk üzerinde paralel çizgiler mevcuttur. Arkasında iki satır neshî kitabeden taşın bir kadına ait olduğunu anlıyoruz. Burada «affedilen ölü» yazılıdır. (al merhume al ma'fure). Kitabenin ikinci satırı kırıktır. Taşın diğer örneklerle mukayese sonucu 14. asra ait olduğunu söyleyebiliriz.

b. Tokat Mezar Taşı : (Resim : 6).

Tokat Gök medresesi Müzesi avlusunda Env. No. almamış ve 1965 yılı sonbaharından beri kayıp olan bir mezar taşı üzerinde alçak kabartma karşılık simetrik yerleştirilmiş stilize kuş figürleri görülmektedir. (2) Taşın ölçüleri : 0.24X0.23 m. kalınlık 0.08 m. dir. Taş dilimli sivri kemerlidir. Kuşlar diğer örneklerde olduğu gibi hemen

2. 1960 yılında kürsüce yaptığımız inceleme gezisinde taşın resmi çekilmiş ve doktora çalışmada tanıtılmıştır. Öney, G. aynı eser. s. 29,104. Resim 22a, b. 1965 yazı başında öğrencimiz İsmet İter taşın fotoğrafını çekmiştir. 1965 Kasım'ında daha iyi bir resim temini için kürsümüz mensupları ve öğrencilerimiz tarafından aranan taşı bulmak mümkün olmamıştır. Bilâhare müze bir yazı ile taşın bulunamadığını bildirmiştir.

sivri kemerin altında yer alır. Profilden verilen kuşlarda kuyruk kıvrıktır ve arkaya uzanan tüylerle detaylı işlenmiştir. Aralarında stilize hayat ağacı olduğunu tahmin ettiğimiz bir motif yer alır.⁽³⁾ Kuşların sırtları üzerinde küçük bir girdap rozet vardır. Figürlerin altında dikdörtgen çerçeve içine alınmış tek satır neshî kitabede «Tabet Seraha» (Toprağı güzel olsun - kadın için -) yazılıdır.

Taşın alt kısmı kırıktır. Arka yüzde stalaktit niş ve etrafında muhtelif tip rozetler vardır. Bu taş da diğerleri gibi mukayese neticesi 14. asra tarihleneyebiliriz.

c. *Afyon Boyalıköy Mezar Taşı* :
(Resim : 7)

Afyon civarında Boyalık köyden Afyon Müzesine getirilmiş Env. No. 26 da kayıtlı bir lâhdin baş tarafında karşılıklı simetrik yerleştirilmiş iki kuş kabartması mevcuttur.⁽⁴⁾ Taşın ölçüleri 1.29X0.64X0.24 m. dir. Lâhdin yan yüzünde atlı ve sfenks kabartmaları yer alır. Taş baş tarafında daha yüksek, ayak kısmında daha alçaktır. Üst kısım çatı şeklinde eğiktir. Çok stilize ve şematik verilen kuşlarda baş geriye dönüktür. Sol taraftaki kuşun baş ve sırt kısmı kırıktır. Kuşlar hayat ağacı sembolü olduğunu tahmin ettiğimiz bir çubuk üzerine tünemiştir.⁽⁵⁾ Afyon mezar taşları 13. asra tarihlenmiştir.

3. Öney, G. *Anadolu Selçuklu Sanatında Hayat Ağacı Motifi. Das Lebensbaum Motiv in der Seldschukischen Kunst in Anatolien.*

«Belleten», XXXII, 125. Ankara 1968, 8, s. 27 - 30, 39 - 42.

4. Otto-Dorn, K. *Türkische Grabsteine mit Figurenreliefs aus Kleinasien.* «Ars Orientalis» III, 1959, s. 63 - 75.

5. Öney, G. *Hayat Ağacı .... Das Lebensbaum Motiv.....* 27 - 37, 49 - 43. Resim. 7.

III. ÇİFT BAŞLI KARTALLI MEZAR TAŞLARI :

a. *Sivas Mezar Taşı* : (Resim : 8 a, b)

Sivas Gökmedrese Müzesinde 575 Env. No. da kayıtlı mermer mezar taşının üst kısmında alçak kabartma olarak çift başlı kartal görülmektedir. Sol taraftaki baş kırıktır. Taşın ölçüleri : 0.86X0.43 m., kalınlık 0.08 m. dir. Taş Sivas kabristanından getirilmiştir. Tepesi dilimli, sivri kemerlidir. Sol üst tarafı kırıktır. Çift başlı kartalın altında üç satır neshî kitabe vardır. Alt kısım yine kırıktır. Kartalların boyunlarını geç devir örneklerinde olduğu gibi arada bir boşluk bırakarak birbirine dolanmıştır,⁽⁶⁾ kanatlar yaygın vaziyette, ayaklar ve pençeler kanatlara paralel durumdadır.

Kitabede «merhum ve mazlum ulu Allahın rahmetine muhtaç Salihoğlu Hoca Mehmet 740 senesinin zilkade ayında» yazılıdır (1340 M.)
(al-marhum al mazlum al muhtac ila rahmet-illâhi teâlâ Hoca Muhammed bin Sâlih fî şehri zilkade sene - kırık ise de 'erba'in olması kuvvetle muhtemel - erba'in seb'amie).

Aynı taşın arka tarafında, kuşlu örneklerde olduğu gibi stalaktit niş görülür. Çeşitli tip rozetler nişi kuşatır.

b. *Tokat Mezar Taşı* : (Resim 9 a, b)

Tokat Erenler mezarlığından Gökmedrese müzesine getirilen bir mermer mezar taşında iki bölüme ayrılmış neshî kitabe üzerinde çift başlı kartal görülmektedir. Kabartma sivri kemerli bir nişte yer almaktadır. Kartalın ölçüleri 0.18X0.19 m. dir. Çift baş-

6. Öney, G. *Niğde Hüdavent Hatun Türbesi Figürlü Kabartmaları. Die Figurenreliefs an der Hüdavent Hatun Türbe in Niğde.*

«Belleten» XXXI, 122. Ankara 1967, s. 148., 150 - 161. Resim 12 a.

lı kartal Selçuk örnekleri stilinde başta sivri kulaklar, kıvrık gagalar, yelpaze tipi kuyrukla verilmiştir. Gövde üzerinde bir palmet, kanatlarda dekoratif dilimler görülür. Başların tepesinde tek bir palmet yaprağı bulunur. Kartalın altındaki kitabede: «826 senesinin muharrem ayının 29 unda» (1422 / M.) (Fi şehri tā'si 've' l işrin muharrem sene sitte ve' işrine ve şemānime) yazılıdır.

2. *Tokat Mezar Taşı* : (Resim : 10 a, b, c)

Tokat Erenler mezarlığından önce Tokat Gök medreseye sonra da Ankara Etnoğrafya müzesine nakledilen mermer mezar taşı üzerinde çift başlı kartal gözükmektedir. Ölçüler 0.56X0.29 m. kalınlık 0.09. m. Taş müzede Envanter No. almamıştır. Resim 12 deki mezar taşının, aynı mezarın ayak taşı olduğu Tokat Gök medresesi kayıtlarında belirtilmektedir Biz diğerleri gibi bu taşların da ayrı ve tek başına kullanıldığını tahmin ediyoruz. Taş diğerleri gibi dilimli, sivri kemerlidir. Kemerin altında kitabe yer alır. Kitabede : Vefat eden merhume Allahın mağfiretine ve rahmetine muhtactır (Tu-vuffiyet al-marhume al-mağfure al-muhtace ilâ rahmeti rabbiha) yazılıdır.

Üç satırlık kitabede birinci satır bir çizgi ile diğerlerinden ayrılmış, diğer iki satır da bir çerçeve içine alınmıştır. Kitabenin altında çok temiz vaziyette işlenmiş çift başlı kartal figürü yer alır. Başta sivri kulaklar ve kıvrık gagalar görülür. Boyunlar Selçuk sonrası çift başlı kartallarında olduğu gibi bir düğümlerle birbirine dolanmış, tepede üç dilimli palmet motifi meydana getirmişlerdir.⁽⁷⁾ Kanatlar birbirine paralel helezoni çizgilerle doldurmuştur. Pençeler kuvvetlidir.

Kuyruk yatay bir hat üzerinde iki yana uzanmış ve uçları birer helezoni kıvrıntıyla son bulmaktadır. Kuyruk da kanatlar gibi birbirine paralel hatlarla doldurulmuştur.

Aynı taşın arka yüzünde (Resim : 11), stalaktitli mihrap nişinin ortasında yer alan girdap tipi rozetin etrafını bir kitabe çevirir. Burada : «Yusuf kız Hatice» (Bint-i Yusuf Hatice Hatun) yazılıdır.

Bir kadına ait olan taşın Resim 12 deki benzer örneğe göre 15. asrın başından olduğunu söyleyebiliriz.

d. *Tokat Mezar Taşı* . (Resim : 12 a, b, c)

Tokat Erenler mezarlığından önce Tokat Gökmedrese sonrada Ankara Etnoğrafya müzesine getirileu ve eski Env. No su 73/4 olan mezar taşında ölçüler 0.56X0.33 m. ve 0.08 m. kalınlığındadır. Taşın tepesinde dilimli sivri kemerin altında yaygın kanatlarıyla bir çift başlı kartal yerleştirilmiştir. Altında dikdörtgen çerçeve içinde kitabe görülür. Etrafı yarım palmet yapraklı bir sarmaşıkla çevrilmiştir. Kitabede «sekizyüz yirmibeş senesinin sefer ayında» yazılıdır (miladi 1421/22) (Fi şehri safer (?) liseneti hamse ve işrin ve şemānime'e" Taşın arka yüzünde kuşlu Tokat ve Sivas mezar taşlarında olduğu gibi içi kitabeli stalaktit niş ve her iki tarafında çeşitli yedişer adet rozet vardır. Kitabede Allah rahmet eyesin» yazılıdır. (Rahimehu'l-lah).

IV. *ŞAHİN VE AVCI İLE BİRLİKTE İŞLENEN MEZAR TAŞLARI* :

(Resim : 13, 14)

Kırşehir Ahi Evran zaviyesinde 8

8. Eyice, S. Kırşehir'de 709 (1310) tarihli tasvirli bir Türk mezar taşı, Anadolu'da Tasvirli Türk Mezar Taşları Hakkında bir araştırma, Eine Studie Türkischer Bildergabsteine in Anatolien.

«Reşit Rahmetli Arat İçin.» Ankara 1966. s. 212, 213, 225, 226. Resim 11.

7. Öney, G. Hayat Ağacı..... Das Lebensbaum..... s. 30, 31, 43, 44. Resim 26,27.

Alâeddin camisinin civarında (9) ve Akşehir Taş medrese müzesinde bulunan birer mezar taşında (10) (Resim : 13), Konya İnce Minareli Medrese, müzesinde ise iki mezar taşında (11), Boyalı köyden Afyon ve Türk İslam Eserleri Müzelerine getirilen bir grup mezar taşında (12) avcı ile birlikte şahin figürleri görülmektedir. Daha önce neşredilen bu taşlar üzerinde burada tekrar durulmayacaktır. Kırşehir Ahi Evran Zaviyesi ve Konyadaki bir örnek hariç (Resim : 14) bu şahinler atla avlanan avcının arkaya uzattığı eli üzerinde tasvir edilmiştir. Kırşehir taşının H. 709 (1310) ramazanında vefat eden Halil oğlu Osman'a ait olduğunu kita besinden öğrenmekteyiz. Tarihli oluşuyla bilhassa önem kazanır.

V. ÇİFT ARSLANLI MEZAR TAŞLARI :

a. Kırşehir Mezar taşı : (Resim : 15)

Kırşehir'de Aşık Paşa türbesi haziresinde kitablesiz bir mezar taşı üzerinde karşılıklı simetrik yerleştirilmiş arslan kabartmaları görülür. Cevat Hakkı Tarım tarafından neşredilen taşı bulmak mümkün olmamıştır. (13) Gayet kötü olan fotoğraftan çizdiğimiz resme göre Selçuk devrinden olması mümkündür. Kaba işlenmiş olan arslanların arasında hayat ağacı sembolü olabilecek bir tasvir, üzerlerinde de arabesk sarmaşık görülmektedir.

b. Tokat Mezar Taşı : (Resim : 16)

Tokat Gök Medrese avlusunda Erenler mezarlığından getirilmiş Env.

No. 73/3 de kayıtlı mermer mezar taşı üzerinde alçak kabartma olarak karşılıklı simetrik yerleştirilmiş iki arslan kabartması görülmektedir. (14) Altı bilhassa sağ tarafa doğru kırık olan taşın ölçüleri 0.55X0.36 m. kalınlık 0.08 m dir. Dilimli, sivri kemerle son bulan taşda arslanlar tepede yer alır. Tamamen profilden birbirlerine doğru koşarken verilmişlerdir. Arslanların arasındaki dala benzer motifin hayat ağacı sembolü olduğunu tahmin etmekteyiz. (15) Arslanların altında iki yanda palmetli bir bordür uzanır. Taşın ortasında stalaktit nişin içinde neshî kitabe görülür.

Stalaktit nişin üzerinde çiçek, damla, girdap rozetler görülür. Taşın arka yüzü ön yüz gibi, fakat arslansız olarak işlenmiştir. Stalaktit nişin içinde «Ulu Allahın rahmeti...» okunur Rahmetu'l-lahi tealâ...).

Bu taşı da diğer benzer taşlara göre 14. asra tarihleyebiliriz.

c. Tokat Mezar taşı : Resim : 17 a, b).

Tokat Gök Medrese avlusunda 72/4 Env. No. da kayıtlı lâhit üzerinde her iki eğik yüzde aynı şekilde işlenmiş simetrik birer arslan, önlerinde stilize birer bitki, aralarında da girdap rozet şeklinde güneş rozeti yer almaktadır. Arslanların ölçüsü : 0.16X0.10 m. dir. Figürler çok stilize ve alçak kabartmadır. Şekiller oyuk bir dış hatla belirtilmiştir. Arslanlar birbirine doğru yürür vaziyettedir.

Mezarın baş tarafında ve yan yüzlerindeki neshî kitabelerden H. 818 yılında ölen (1415 M.) Mustafa Çelebiye ait olduğunu öğreniyoruz. Baş tarafında : «Mustafa beyin kızı Kutlu Meleğin oğlu merhum ve masum Mustafa Çelebi» (tuvuffiye al - merhûm al - masum

9. Öney, G. *İran Selçukluları ile Mukayese Olarak Anadolu Selçuk'lularında Atlı Av Sahneleri*. «Anatolia» XI. Ankara 1969. Baskıda.

10. Aynı.

11. Aynı. ayrıca bak. Eyice, S. 218, 227. Resim. 21, 23.

12. Otto - Dorn, K. *Türkische Grabsteine* ..... s. 63 - 75.

13. Tarım, C. H. *Tarihte Kırşehiri - Güleşhri*. İstanbul, 1948. Resim 6. ayrı bak. Eyice, s. 226. Resim. 8

14. Gabriel, A. *Monuments Turcs d'Anatolie*. II. Paris 1934 Pl.LX, Resim 4.

15. Dip notu 3 aynı

Mustafa Çelebi bin Kutlu bin Mustafa bey)

Yan yüzlerde : «Gazilerin ve mücahitlerin meliki, Bağdı bey oğlu, Kalem bey oğlu, Karesi bey oğlu, Yahşi han oğlu, Beğlerbeyi» (bin beğlerbeyi bin Yahşi han bin Karasi han bin Kalem beğ bin Bağdı beğ melik alguzât ve mücâhidin).

Baş taşının iç yüzünde : «Melik Danişment Gazi, Allah rahmet eylesin, Allahın rahmetini görsün. (Melik Danişment Gazi rahmetul-lahi rahmeten vâsi'aten) ayak tarafında Cumada'l-ülâ'nın ilk günlerinde 818 senesi" yazıdır. (Fi - evaili Cumada'l - ülâ Lisene-ti şemânie 'aşere ve şemânimi'e)

VI. TEK ARSLANLI MEZAR TAŞLARI :

a. Kırşehir Mezartaşı : (Resim : 18)

Aşık Paşa türbesine nakledilmiş kırık bir mezar taşında büyük bir arabeski madalyonun altında sağa doğru kaba bir arslan kabartması görülür.⁽¹⁶⁾ Taşın tepesi diğer örneklerin aksine yatay ve dilimli işlenmiştir. Taşın diğer Kırşehir mezar taşları gibi 14. asra ait olması mümkündür.

b. Ankara Etnoğrafya Müzesindeki Mezartaşı : (Resim : 19)

Ankara Etnoğrafya Müzesinde Env. No. almamış, nereden geldiği bilinmeyen beyaz mezar taşı üzerinde yuvarlak bir madalyonun içinde alçak kabartma arslan veya panter kabartması görülür. Taşın ölçüleri 0.54X0.34 m. kalınlık 0.08 m. dir. Arslan sağa doğru yürür vaziyettedir, başı arkaya dönüktür. Arkasında madalyonun içinde ikinci bir yarım çerçeve meydana getirecek şekilde çok stilize nebat motifi yer alır. Taşı diğer benzer örneklerle

kıyaslayarak 14. asra veya 15. asrın başına tarihleyebiliriz.

c. Tokat Mezar Taşı : (Resim : 20)

Ankara Etnoğrafya Müzesinde Tokat Erenler mezarlığından getirilmiş Env. No. almamış mermer bir mezar taşı üzerinde çok kaba olarak profilden sağa dönük vaziyette verilmiş arslan kabartması mevcuttur. Ölçüleri : 0.50X0.30 m., kalınlık 0.05 m. Alçak kabartmada konturlar ve yele ince oyulmuş hatlarla verilmiştir. Bütün kabartma çok iptidâi bir çocuk resmini hatırlatır. Arslanın tepesinde güneş sembolü olduğunu sandığımız bir girdap rozet yer alır. Taşın arka yüzü hazırlanmış fakat işlenmemiştir 15. asırdan olması mümkündür.

VII. MEZAR TAŞLARINDAKİ FİGÜRLER HAKKINDA GENEL GÖRÜŞLER :

Yukarıdaki örneklerden gördüğümüz gibi bilhassa Tokat ve Sivas mezartaşı örnekleri genel form, taş işleniş ve desenler bakımından birbirine çok benzemektedir. Konya, Kırşehir, Akşehir mezar taşları ise burada tanıtılmayan diğer insan figürlü örnekler de dikkate alınırsa ikinci bir grup meydana getirmektedir.⁽¹⁶⁾ İncelememize tek bir örnekle giren Afyon mezar taşları ise, lâhit formları ve çok kaba işlenişleri ile diğer örneklerden ayrılır. Bilhassa kuşlu ve çift başlı kartallı mezar taşlarının hem kadın, hem de erkekler için kullanılması dikkati çekmektedir. Arslanlı örneklerin sadece (biri kitabsiz) erkeklere ait olduğunu tahmin etmekteyiz.

16. Elyice, S. aynı. S. 215,216, 226. Resim 14.

Avcı figürü ile birlikte işlenen şahinli mezar taşları haricinde tek ve çift kuşlu, çift başlı kartallı (taşın arkasında) ve arslanlı mezar taşlarının en mühim özelliği rozetlerle veya bir hayat ağacı sembolüyle birlikte işlenmeleridir. Çok rozetlilerde tek taraflı sayıldığında rozet sayısının 6-12 arasında değiştiği görülür. Bu sayıların 6-12 li sistemle verilen gezegen-burç sistemi ile uygunluğu dikkati çeker. Çok rozetli mezar taşları bilhassa Tokat-Sivas'ta toplanmaktadır. Tokat'a ait iki arslanlı mezar taşında (resim: 17 a, b, 20) girdap şeklinde güneş sembolü olduğunu kabul ettiğimiz bir rozet görülür. Resim : 17 a, b deki Tokat örneğinde arslanların arasında ayrıca hayat ağacı sembolü olması gereken birer bitki tasviri vardır. Ankara Etnoğrafya müzesinde (Resim : 19) ve Kırşehir örneğinde (Resim : 18) tek arslan figürleri içi arabesk dolu büyük bir rozetle birlikte verilmiştir.

Buradaki arabesk motifinin de özetlenmiş bir hayat ağacı olduğunu tahmin etmekteyiz.⁽¹⁷⁾ Rozetlerin görülmediği Afyon (Resim : 6) ve Kırşehir (Resim : 15) mezar taşı örneklerinde ise hayat ağacı sembolü olan bir çubuk veya bitki işlenmiştir. Şu halde rozetli veya rozetsiz hayat ağacı sembolü ile birlikte işlenen mezar taşları kalabalık bir gurup meydana getirmektedir. Örneklerimizi şöylece sıralayabiliriz :

(Resim : 14) Kırşehir mezar t.: tek arslan, hayat ağacı (arabesk), tek rozet.

(Resim : 16) Tokat mezar t.: çift arslan, hayat ağacı (sarmaşık), rozetler.

(Resim : 17) a, b) Tokat mezar t.: çift arslan, hayat ağacı (bitki), tek rozet.

(Resim : 18) Kırşehir mezar t.: tek arslan, hayat ağacı (arabesk), tek rozet.

(Resim : 19) Ankara Etnoğrafya mezar t.: tek arslan, hayat ağacı (arabesk), tek rozet.

(Resim : 15) Kırşehir mezar t.: çift arslan, hayat ağacı. (arabesk)

(Resim : 6) Tokat mezar t.: Çift kuş, hayat ağacı (çubuk), rozetler (taşın arkasında).

(Resim : 7) Afyon mezar t.: Çift kuş, hayat ağacı (çubuk).

Yukarıdaki şemaya benzer örnekler Anadolu Selçuklu devri yapılarında boldur. Bilhassa türbelerdeki örnekler aynı mezar sembolü ile ilgili olarak burada bizi ilgilendirir. Niğde Hüdavent Hatun türbesinde üç rozetle birlikte verilen arslan çifti⁽¹⁸⁾, aynı türbede hayat ağacı yerine geçen arabesk zemin üzerinde işlenen çift başlı kartal⁽¹⁹⁾, Kayseri Döner Kümbet'te hayat ağacının altındaki arslanlar ve tepesinde yer alan çift başlı kartal, Patnos türbesinde arslan çifti (Resim : 21) ve hayat ağacı ile birlikte kuş çifti (Resim : 22)²⁰, Tercan Mama Hatun türbesi portalinde stalaktitler arasına gizlenmiş, arabesk zemin üzerindeki kuş (Resim : 23 a, b) bu guruptan en terasan örneklerdir.

VIII. MEZAR TAŞLARINDAKİ FİGÜRLERİN SEMBOLİK İZAHI :

Yukarıda verilen liste ve tanımlanmış figürler daha önce muhtelif yazıları-

18. Öney, G. Niğde Hüdavent Hatun.. s. 145.157. Resim. 5 a,b,c.

19. Aynı, Resim 12 a,b.

20. Öney, G. Hayat Ağacı... Das Lebensbaum Motiv... Resim 31.

17. Öney, G. Hayat Ağacı... Das Lebensbaum Motiv... S. 30,31, 43, 44. Resim 22-27.

Patnos için bk. Aslanapa, O. Doğu Anadolu'da Karakoyunlu Türbeleri. «Yıllık Araştırmalar Dergisi». I. Ankara 1956, s. 106.

mızda aydınlatmağa çalıştığımız tezi-mizi kuvvetlendirir.²¹

Türklerin eski dini olan ve Anadolu'da etkileri bilhassa Moğol akınları ile kuvvetlenen şaman inançlarına göre hayat ağacı dünyanın eksenidir. Şamanın gök yüzü veya yer altı seyahatinde bu ağaç merdiven veya yol vazifesi görür.²² Hayat ağacını bekleyen bekçi hayvanlar arasında bilhassa arslanlar vardır.²³ Yakut'ların Goldenlerin inancına göre panter veya kaplan (arslan) —Şamana gök yüzü ve yeraltı seyahatlerinde yardımcı olan ruhlardır. Bu yolculukta şamanı kötü ruhlardan korurlar.²⁴ Yine Orta Asya inançlarına göre kâinat hayat ağacı, yer, gök ve gezegenlerle temsil edilir.²⁵ Gök ile yeri bağlayan hayat ağacıdır.²⁶ Şaman hayat ağacı, bazen de kuş tasviri ihtiva eden şaman davulu sayesinde âyinler sırasında hayat ağacına, oradan da göğe, gezegenlere yükselir.²⁷ Hayat ağacının tepesinde yer alan tek veya çift başlı kartalın, kuşların da şaman kültüründe özel bir yeri vardır. Kartal veya kuş şamana öbür dünyaya geçişte yardımcı olur. Bu sebeple Altay ve Minussink şamanları elbiselerinde kanat bulundurur, bunu giyince kendilerini kuşlaşmış kabul ederler.²⁸ Şaman ağacı aynı zamanda ölümlerin ruhlarının öbür dün-

yaya yükselmesine yardımcı olur.²⁹ Bu yolculukta yol gösteren kuş şeklindeki yardımcı ruhlardır. Bu kuşlar aynı zamanda ölünün ruhunu da sembolize edebilir.³⁰

Orhon kitabelerinde de ölünün ruhunun kuş şeklinde öbür dünyaya uçtuğu belirtilir.³¹ Bu inancın Anadolu'da bu güne kadar yaşadığını ölü için «aramızdan kuş gibi uçup gitti» cümlesinin kullanılmasından da görüyoruz.

Muhtelif şekilde tasvir edilen ve sayısı değişen rozetler ise büyük ihtimalle gezegen sembolleridir. Selçuklu sanatında daha önceki çalışmalarımızda da belirttiğimiz gibi bu tip rozetlerin sayısız örneklerini görürüz.³² Orta Asya'daki Türk'lerde Şaman kültürü gibi ay, güneş ve gezegen kültürünün de büyük rol oynadığını bilmekteyiz.³³

Şu halde mezar taşlarımızdaki arslanlar bekçi ruhlara, çeşitli hayat ağacı sembolleri ruhun öbür dünyaya intikalinde vasıta, kuşlar veya çift başlı kartal ise ölünün ruhu veya ölünün ruhuna refakat eden kuş şeklindeki ruhlardır. Öbür dünya, gök yüzü ise muhtelif şekillerdeki gezegenler yani rozetlerle sembolize edilmiştir.

21. Öney, G. Hayat Ağacı... Das Lebensbaum Motiv... Niğde Hudavent Hatun... ayrıca bak. Artuklu Devrinden Bir Hayat Ağacı Kabartması Hakkında. Über eine Ortukidische Lebensbaumdarstellung. Vakıflar VII. İstanbul 1968. s. 117-125. Die Karreeffliesen im Kubadabad Grosspalast. Deutscher Archäologischer Anzeiger. Baskıda.

22. Eliade, M. Schamanismus und Archaische Ekstasetechnik. Zürich 1957. s. 170,171,259 262.

23. Eliade, M. aynı

24. Eliade, M. aynı s. 82.

25. Eliade, M. aynı s. 259

26. Eliade, M. s. 160

27. Eliade, M. aynı s. 168,169. ayrıca bak. Findeisen, H. Das Schamanentum. Stuttgart. 1957, s. 151.

28. Eliade, M. aynı s. 158-160

29. aynı s. 450

30. Findeisen, H. aynı s. 113

31. Otto-Dorn, K. Türkische Grabsteine... s. 71.

32. Öney, G. yukarıda zikredilen makaleler ve ayrıca bk.

Anadolu Selçuk Sanatında Balık Figürü. The Fish Motif in Anatolian Seljuk Art. «Sanat Tarihi Yılığı» II İstanbul 1968; s. 142-168,

Sun and Moon Rosettes in the shape of human heads in Anatolian Seljuk art. Anatolica III. Hollanda Arkeoloji Enstitüsü 1969. Baskıda.

33. İnan, A. Tarihte ve Bugün Şamanizm. Ankara 1954. S. 118 Eliade, M. aynı s. 160.

Anadolu'da oldukça bol örneklerle görülen şahinli mezartaşı kabartmaları ise daha dünyevi bir konu sunmaktadır. Bu taşlarla ölünün iyi bir avcı olduğu ve bilhassa şahincilikte usta olduğu belirtilmek istenmiş olabilir.³⁴

34. Öney, G. *İran Selçukluları ile Mukayeseli Olarak Anadolu Selçuklularında Atlı Av Sahneleri. Mounted Hunting Scenes in Anatolian Seljuks in Comparison with Iranian Seljuks* «Anatolia» XI. Ankara 1969.

Konya taşında eli şahinli adam (tahmine göre ölü) çocuğa şahin terbiyesi hakkında bilgi verebilir. Bu taşın meşhur bir «bazdar'a» ait olması mümkündür.

Yukarıdaki izahlardan sonra 10. asırdan itibaren islamlaşmağa başlayan Türk'lerin sanatlarında bilhassa Moğol akınlarıyla gelen yeni Orta Asya geleneklerinin ve şaman kültü etkilerinin yeniden canlandığını söyleyebiliriz.

TOMBSTONES IN THE SELJUK TRADITION WITH BIRD, DOUBLE-HEADED EAGLE, FALCON AND LION FIGURES IN ANATOLIA

A group of tombstones found in Anatolia, especially in the Tokat, Sivas, Kırşehir, Akşehir and Konya regions have bird, double-headed eagle, falcon or lion figures represented in the Seljuk tradition. Bird reliefs rendered in a highly stylized but at the same time coarse fashion appear at the top of the tombstone singly or in pairs. In some examples where birds are shown in pairs, figures that may represent the life tree are present. Birds shown in profile sit on top of a niche with stalactites. Various types of rosettes are found around the birds and the niche. In examples with double-headed eagles, rosettes and niches with stalactites are concentrated on the rear face of the tombstone. It is interesting to note that in examples with falcons, the falcon is shown with the hunter. In cases where lions are shown singly or in pairs, it is noteworthy to observe the presence of rosettes similar to those found in examples with birds. In the tombstones presented herein the top part has a pointed arch divided into slices.¹ The tombstones with figures which this article purports to discuss are presented below :

I. TOMBSTONES WITH SINGLE BIRDS :

a. Sivas Tombstone (Fig 1 a,b).

In the Gök Medrese Museum at Sivas (Inv. no. 569), a bird figure

1. I first introduced these tombstones in my doctor's thesis. Öney, G. «Anadolu Selçuklularında Kuş Figürü» Ankara, April 1961. Beyhan Karamağaralı is preparing her doctor's thesis on «Ahlat Tombstones».

I would like to express my thanks to Prof. Faruk Sümer who was kind enough to read the inscriptions.

shown in profile and rendered in shallow relief appears at the top of the marble tombstone. The measurements of the tombstone are 0.75X0.35 m. with a thickness of 0.07 m. The tombstone has a pointed and sliced arch. The bird is situated below the uppermost slice and is turned towards the right. The tombstone has a niche with stalactites. In the middle of the niche, a two-line neshî inscription is found. The inscription refers to the month of «cemaziyelevvel» of the year of 798 (1395 A.D.) and reads (Fi şehri Cuma-da'l-'ülâ senete şemânin tis'ine ve seb'imie) On top of the niche rosettes of various sizes appear symmetrically on both sides. These rosettes are flower-shaped, helical, geometrical and spider-web type rosettes. The rear face of the tombstone is not carved. This tombstone has been brought to the museum from the Abdülvahab Gazi cemetery in Sivas.

b. Sivas Tombstone (Fig. 2 a,b)

This is another example from Sivas and this marble tombstone is found in the garden of the Sivas Gök Medrese Museum and is registered under Inv. no. 516. A bird figure carved in shallow relief appears under the pointed, uppermost slice. The bird is turned towards the right. The tombstone comes from the Kayseri Gate Cemetery near the Railway Station. The measurements are 0.78X0.37 m. with a thickness of 0.09 m. The top part culminates in a pointed arch formed of slices. The inner part of the tombstone contains a «stalactite niche». On top of the niche the bird figure sits, looking towards the right. Rosettes of diffe-

rent types and sizes ornament the sides of the niche. The symmetrical rosettes are, from top to bottom, flower-shaped, droplet-shaped, spider web, geometrical and helical types. On the rear side of the tombstone, a four-line neshî inscription is found, referring to the «forgiven deceased» (merhum al ma'fur). In comparison with the tombstones in Figs. 1,8 and 9, we can date this tombstone to the 14 th Century.

c. *Tokat Tombstone* (Fig. 3 a,b).

In the garden of the Gök Medrese Museum of Tokat a marble tombstone exists without an inventory number. A bird figure in shallow relief turned to the left is visible on the upper part of this tombstone, just below the pointed top slice of the crowning arch. The measurements of the tombstone are 0.78x0.37 m. with a thickness of 0.08 m. Like the Sivas examples, this stone too has a pointed arch formed of slices. A stalactite niche is found in the middle. The two-line neshî inscription inside the niche refers to «Şah Melek, the daughter of Mehmet bey.»

(Şah Melek bint-i Mehmet bey).

On both sides of the mihrab-niche, small columns are found, ornamented with zig-zag lines. Outside the stalactite niche, on the recesses along both sides rosettes of various sizes and shapes appear. These are, from top to bottom, flower-shaped, geometrical and helical rosettes.

A small star shaped rosette is placed in front of the bird motif. The rear side is ornamented in a similar manner but no bird figure appears on this side. This tombstone comes from the Esenler Cemetery of Tokat. It can be dated to the 14 th Century by comparison with the tombstones shown in Figs. 1,8 and 9.

d. *Tokat Tombstone* (Fig. 4).

This is another tombstone from the Erenler Cemetery of Tokat. The

tombstone is found in the Gök Medrese Museum and has no inventory number. A bird figure carved in coarse relief appears on top, facing left. The bird figure is situated under the pointed uppermost slice of the arch. A stalactite niche is found underneath. Outside the niche, rosettes are carved in harmony with the arch slices of the tombstone. These symmetrically placed rosettes are, from top to bottom, flower-shaped, whirligig, star-shaped, whirligig and flower-shaped rosettes. Small columns line the two sides of the stalactite niche ornamented with zig zag lines. In the middle, there is a second niche inside which a three-line neshî inscription is found. This inscription says «Son of Çelebi Mohammed, let his earth be fine». (Bin-i Muhammed Çelebi tâbe serahüma) By comparing it with other similar examples, we can date this tombstone to the 14 th Century.

II. TOMBSTONES WITH DOUBLE BIRDS :

a. *Sivas Tombstone* (Fig. 5 a, b)

On the tombstone registered under Inv. no. 597 in the garden of Gök Medrese Museum of Sivas, two bird figures carved in shallow relief and shown in profile are placed symmetrically. The measurements of the tombstone are : 0.30X0.40 m. with a thickness of 0.08 m. This tombstone the lower part of which is broken comes from the Sivas Cemetery. The top part of the tombstone ends in a pointed arch made of slices. In the middle we see a stalactite niche. The stepped formation of the niche contains in symmetrical formation lamp motifs at the bottom with stylized bird figures on top and finally five larger and two smaller rosettes on the very top. The smaller rosettes are helical (whirlpool shaped) while the larger ones are helical and geometrical rosettes. The heads

of the birds are small and their bodies are dotted with indentations. Parallel lines appear on the wings and tails. We understand through a two line neshî inscription at the rear side that the tombstone belonged to a woman. The inscription refers to the «forgiven deceased» (al marhume al ma'fure) The second line of the inscription is broken. By comparing it with other examples, we can conclude that this tombstone is from the 14 th Century.

b. Tokat Tombstone (Fig : 6)

Stylized bird figures carved in shallow relief are symmetrically placed on a tombstone from the garden of the Tokat Gök Medrese Museum. This tombstone does not have an inventory number and is in fact missing since the Fall of 1965². The measurements of this tombstone are 0.24X0.23 m. with a thickness of 0.08 m. The tombstone has a pointed arch formed of slices. As in the other examples, the birds are situated just below the pointed arch. The birds are shown in profile and their tails are curved with feathers reaching backwards. The workmanship is rather fine and detailed. Between the birds we note a motif which might represent the life tree³. A small helical rosette ornaments the backs of the birds. The one - line neshî inscription framed in a rectangle underneath the figures says «Let her

2. This tombstone was photographed during an excursion made by our Chair during 1960 and the tombstone was introduced in my doctor's thesis. Öney, G. op. cit. pp. 29, 104. Fig 22 a,b. Early in summer of 1965, our student İsmet İter photographed this tombstone again. During November, 1965, members of our Chair and our students wanted to get a better photograph but it was impossible to find the tombstone. Subsequently, the Museum has notified in writing that the tombstone in question could not be found.

3. Öney, G. *Anadolu Selçuklu Sanatında Hayat Ağacı Motifi. Das Lebensbaum Motiv in der Seldschukischen Kunst in Anatolien*, «*Bulleton*» XXXII, 125 Ankara 1968. Fig. 8, pp. 27-30, 39.42.

earth be fine» (Tabet Seraha). The lower part of the tombstone is broken. On the rear face, there is a stalactite niche and various rosettes. We can date this tombstone too to the 14 th Century.

c. Afyon Boyalıköy Tombstone (Fig : 7).

Two bird figures placed symmetrically are observed at the front of a sarcophagus brought to the Afyon Museum from Boyalıköy near Afyon⁴ (Inv. no. 26). The measurements of the sarcophagus are 1.29X0.64X0.24 m. On the side face, there are reliefs depicting horsemen and sphinxes. The front part of the sarcophagus is higher than the rear part and the roof is slanted. The bird figures are highly stylized and rendered in schematic form. The heads of the birds are turned backwards. The bird on the left is partly broken at the head and back. The birds sit on a twig which is presumably symbolizing the life tree⁵. The Afyon tombstones are dated to the 13th Century.

III. TOMBSTONES WITH DOUBLE - HEADED EAGLES

a. Sivas Tombstone (Fig. 8 a, b):

On the upper part of the marble tombstone at the Sivas Gök Medrese Museum (Inv. no. 575) there is a double - headed eagle figure rendered in shallow relief. The head on the left is broken. The measurements of the tombstone are: 0.86X0.43 m. with a thickness of 0.08 m. The tombstone has been brought from the Sivas Cemetery. The top part ends in a pointed arch formed of slices. The left upper corner

4. Otto-Dorn, K. *Türkische Grabsteine mit Figurenreliefs aus Kleinasien*. «*Ars Orientalis*» III. 1959. pp. 63-75

5. Öney, G. *Das Lebensbaum Motiv...* pp. 27-37,39-43. Fig. 7

is broken. There is a three-line neshî inscription below the double-headed eagle. The lower part too of the tombstone is broken. The necks of the eagle are intertwined forming loops along the way, just like later examples⁶. The wings are stretched out with the legs and paws parallel to the wings. The inscription reads: «Hoca Mehmed, deceased and oppressed son of Salih, in need of God's blessing, in the month of zilkade of the year 740 (1340 A.D.)»
al - marhum al mazlum al-muhtac ila rahmet'illâhi teâlâ Hoca Muhammed bin Sâlih fî şehri zilkade sene erba'in ve seb'anîe) The last part of the inscription is damaged but the reference is most likely to «erba'in».

On the rear part of the same tombstone there is a stalactite niche, just like those found in the examples with bird figures. The niche is bordered with rosettes of different types.

b. Tokat Tombstone (Fig. 9 a, b):

In Gök Medrese of Tokat, there is a double-headed eagle figure on the marble tombstone coming from the Erenler Cemetery of Tokat. The double-headed eagle figure is placed over a neshî inscription divided into two sections. The relief is inside a niche crowned with a pointed arch. The measurements of the eagle are 0.80×0.19 m. The double-headed eagle is shown in the tradition of the Seljuk examples with pointed ears, curved beaks and fan-like tail. There is a palmette on the body and decorative slices on the wings. A single palmette leaf appears on the top of the heads. The inscription below the eagle reads: «On the 29 th of Muharrem. the year 826 (1422 A. D.)» (Fî şehri tâ'si 've'l 'işrîn muharrem sene sitte ve 'işrine ve gemânimî'e).

6. Öney, G. Niğde Hüdavent Hatun Türbesi Figürlü Kabartmaları. Die Figurenreliefs an der Hudavent Hatun Türbe in Niğde. «Beitrag» XXX, 122. Ankara 1967. pp. 148,159-161. Fig. 12 a.

c. Tokat Tombstone (Fig. 10 a, b,

Another tombstone from Tokat having a double eagle figure is presently in the Ethnographical Museum of Ankara. This tombstone originally comes from the Erenler Cemetery of Tokat and was first taken to the Gök Medrese Museum in Tokat. It has no inventory register. The measurements are 0.56×0.29 m. with a thickness of 0.08 m. The rear or foot piece of the same tomb is, according to the archives of the Gök Medrese Museum in Tokat, the stone shown in Fig. 12. However, in our opinion, both stones were used separately as single tombstones. This tombstone, like the others has a pointed arch formed of slices. An inscription is found under the arch. The inscription reads: «The decased (female).» is dependent on God's forgiveness and blessing (Tuvuffiyet al-marhume al-mağfure al muhtace ilâ rahmeti rabbina).

It is interesting to note that the first line of the inscription is separated from the rest by means of a line and the other two lines are boxed inside a frame. Under the inscription, we see a double-headed eagle figure rendered in very fine relief. The head has pointed ears and curved beaks. The necks are knotted just like the post-Seljuk examples forming a three lobed palmette motif. The wings are ornamented by parallel helical lines. The paws are very powerful. The tail extends towards the right and the left on a horizontal line ending in a helical curve. Like the wings, the tail is decorated with parallel lines.

On the rear face of the same tombstone (Fig. 11), there is a helical (whirlpool) type rosette surrounded by an inscription which reads: «Hatice,

7. Öney, G. Das Lebensbaum... pp. 30, 31,43,44. Fig. 26,27

daughter of Yusuf» (Bint-i Yusuf Hatice Hatun). By comparing with the similar example shown on Fig. 12, we can date this stone to the 15th Century.

d. *Tokat Tombstone* (Fig. 12 a, b, c):

The Ethnographical Museum of Ankara has still another interesting tombstone originating from Tokat. This tombstone was first brought to the Gök Medrese Museum in Tokat from Erenler Cemetery of the same city. The old inventory number is 73/4 and the measurements are 0.56×0.33 m.; thickness 0.08 m. Under the pointed, sliced arch there is a double-headed eagle figure with spread wings. The inscription boxed in a rectangular frame is below the eagle. A vinelike plant with half-palmette leaves forms a bordure. The inscription reads: «The year 825, of the month sefer (1421 / 22 A. D) (Fi şehri safer (?) liseneti hamse ve işrin ve semânimi'e)

The rear face of the stone, like the Tokat and Sivas tombstones with bird motifs, contains a stalactite niche with an inscription and seven rosettes of various types on each side. The inscription reads: «Let God give his blessing» (Rahimetu'l-lah).

IV TOMBSTONES WITH FALCONERS AND FALCONS (Fig. 13, 14):

Three tombstones from the Ahi Evran Zawiye⁸ and the vicinity of Alâeddin Mosque⁹ of Kırşehir and from the Akşehir Taş Medrese Museum¹⁰ (Fig.

8. Eyice, S, Kırşehir'de 709 (1310) tarihli tasvirli bir Türk mezar taşı, Anadolu'da tasvirli Türk mezar taşları hakkında bir araştırma. Eine Studie Türkischer Bilder-Grabsteine in Anatolien. «Reşit Rahmeti Arat İçin» Ank. 1966. pp. 212,213,225,226. Fig. 11

9. Öney, G. Mounted Hunting Scenes in Anatolian Seljuks in Comparison with Iranian Seljuks «Anatolia» XI. Ankara 1969.

10. Ibid.

13) and two tombstones from the İnce Minareli Medrese of Konya¹¹», a group of tombstones brought to Afyon and Türk İslâm Eserleri Museum from Boyalıköy¹² all contain falcon figures shown together with the falconer. These tombstone have been published before. Therefore, this article will not deal with them in greater detail.

With the exception of the tombstone from Ahi Evran Zawiye of Kırşehir and an example from Konya (Fig. 14), these falcons are shown sitting on the hand of the falconer riding a horse. The hand is extended backwards. We learn through its inscription that the Kırşehir tombstone belongs to Osman, son of Halil, who died in the month of Ramadan of the year H. 709 (1310 A.D.). This relatively early tombstone is of special interest as it bears a date.

V. TOMBSTONES WITH DOUBLE LIONS

a. *Kırşehir Tombstone* (Fig. 15):

On a tombstone without inscription from the Âşık Paşa Türbe in Kırşehir, there are two symmetrically placed lion figures. This tombstone has been published by Cevat Hakkı Tarım¹³. However, it has not been possible to locate this tombstone and the picture we have drawn is based on a rather poor photograph. It is possible that this tombstone is from the Seljuk era. The lion reliefs are rather coarsely rendered. There is a motif between the lions and arabesque plant decoration above them. The motif between the lions may denote the life tree.

11. Ibid, also see. Eyice, S. op. cit. pp. 218,227. Fig. 21,23.

12. Otto-Dorn, K. Türkische Grabsteine... pp. 63-75.

13. Tarım, C.H. Tarihte Kırşehirli-Gülşehirli İstanbul, 1948. Fig. 6 See also, Eyice, S. op. cit. p. 226, Fig. 8

b. Tokat Tombstone (Fig. 16):

In the courtyard of the Gök Medrese of Tokat, there is a marble tombstone, brought from the Erenler Cemetery, with symmetrically placed lion figures (Inv. no. 73/3)¹⁴. These lion figures are rendered in shallow relief. The tombstone itself is broken at the bottom, especially towards the right. The measurements of the tombstone are: 0.65 × 0.36 m. with a thickness of 0.08 m. Like most other examples, the top of the stone is crowned by a pointed arch with slices and the lion figures are on the upper part. The lions are shown in full profile, running towards each other. We think the branch-like motif between the lions represents the life tree symbol¹⁵. Below the lions, a bordure with palmette leaves extends in both directions. There is a neshî inscription inside the stalactite niche in the middle of the tombstone. Flower, droplet, helical (whirlpool) rosettes appear above the stalactite niche. The rear side of the stone is rendered in a similar manner but without lion figures.

Inside the stalactite niche, we read «Blessings of God, the Almighty.....» (Rahmetu'l - lahi teâlâ...).

We can date this tombstone to the 14th Century by comparison with similar tombstones.

c. Tokat Tombstone (Fig. 17 a, b):

In the courtyard of the Gök Medrese of Tokat, there is a sarcophagus having symmetrically placed lion figures on the slanted covers (Inv. no. 72/4). In front of the lions are stylized plants and the sun rosette in the form of a helical rosette appears between the lions. The measurements of the lions are 0.16 × 0.10 m. The figures are highly stylized and are clearly bordered

by means of a hollow outer line. The lions are shown walking towards each other.

The neshî inscriptions in front of and on the side faces of the sarcophagus reveal that the tomb belonged to Mustafa bey who died in the year H. 818 (1415 A.D.).

The front piece bears the inscription: «The deceased and innocent Mustafa Çelebi, the son of Kutlu Melek, daughter of Mustafa bey.» (tuvuffiye al-merhûm al-masum Mustafa Çelebi bin Kutlu Melek bin Mustafa bey).

On the side faces the inscription reads: «The melik of gazis and warriors Beğlerbeyi, son of Yahşi han, son of Karesi bey, son of Kalem bey, son of Bağdı bey.» (bin beğlerbeyi bin Yahşi han bin Karası han bin Kalem beğ bin Bağdı beğ melik alguzât ve mücâhidin).

The other side face contains the following inscription: Melik Danişment Gazi, let God bestow His blessing on him; let him have the blessing of God.» (Melik Danişmend Gazi rahmetu'l-lahi rahmeten vâsiaten).

At the foot we read: «The year 818, the early days of Cumada'l ülä.» (fi evaili Cumada'l - ülä Lisneti şemâ'ie 'aşere ve şemânimi').

VI TOMBSTONES WITH
SINGLE LIONS

a. Kırşehir Tombstone (Fig. 18)

On a broken tombstone from the Aşık Paşa Mausoleum, a coarse lion figure is found under a large arabesque medallion, towards the right¹⁶. The top of the tombstone, unlike the other examples, is flat although sliced. It is possible that this tombstone too is from the 14th Century, like the other tombstones from Kırşehir.

14. Gabriel, A. *Monuments Turcs d'Anatolie*. II Paris 1934, Pl. LX. Fig. 4

15. See foot note 3

b. *Tombstone from the Ethnographical Museum in Ankara (Fig. 19)*

On a white tombstone without inventory register at the Ethnographical Museum of Ankara, there is a lion or panther relief inside a round medallion. The measurements of the tombstone are 0.54×0.34 m., with a thickness of 0.08 m. The animal is shown walking towards the right with his head turned backwards. Behind the animal but inside the medallion, there is a highly stylized plant motif almost forming a second half frame. By comparing it with the other examples, we can date this tombstone to the 14th Century or the beginning of the 15th Century.

c. *Tokat Tombstone (Fig. 20) :*

In the Ethnographical Museum of Ankara, there is a marble tombstone without inventory register. This tombstone comes from the Erenler Cemetery of Tokat. On this tombstone there is a very coarsely carved lion figure shown in profile and turned towards the right. The measurements are: 0.50×0.30 m., thickness: 0.05 m. The lion figure is carved in shallow relief; the contours and the lion's mane are rendered with fine hollow line. The whole relief gives the impression of a very primitive figure made by a child. A helical rosette, which may represent the sun, appears on top of the lion. The rear side is uncarved. The stone dates probably to the 15th century.

VII. GENERAL VIEWS ON FIGURES APPEARING ON TOMBSTONES

As we observe through studying the above examples, particularly the tombstones from Tokat and Sivas have close similarities from the standpoint of general form, carving craftsmanship and motifs. A second distinctive group is formed by the tombstones from Konya, Kırşehir and Akşehir giving due consideration to those examples with human figures which are not included in the scope of this article¹⁶. The tombstones from Afyon, represented with one single example in this study, form a third group with their special sarcophagus forms and very coarse craftsmanship. It is interesting to note that tombstones with bird figures and double-headed eagles have been used for both men and women. We believe that tombstones with lion figures were used only for men. In fact, the inscriptions of all such tombstones refer to men except one which has no inscription.

Outside those tombstones where the falcon is shown with the falconer, the common characteristic of tombstones with single or double birds, double-headed eagles and lions is that these figures are presented together with rosettes or a motif possibly representing the life tree. In the case of examples with double-headed eagles and one example with double bird, the rosettes and other decorations are shown on the rear face of the tombstone. In tombstones with numerous rosettes, the number of rosettes on one symmetrical half varies between 6 and 12. It is of interest to note that this numbering conforms to the Planet-Sign of Zodiac system which is usually represented with the numbering system 6-12.

16. Eyice, S. op. cit. pp. 215,216,226, Fig. 14.

Tombstones with numerous rosettes are concentrated mostly in the Tokat-Sivas area. On two tombstones with lion figures from Tokat (Fig. 17 a, b and Fig. 29), there is a helical rosette which we assume to be the symbol of the sun. Furthermore, in the Tokat example shown in Fig. 17 a, b, there is a plant motif between the lions which possibly symbolizes the life tree. In examples from the Ethnographical Museum in Ankara (Fig. 19) and from Kırşehir (Fig. 18), single lion figures have been shown in conjunction with a large rosette filled with arabesque motifs. We consider the possibility of this arabesque motif being a summarized «life tree» symbol¹⁷.

In the Afyon (Fig. 6) and Kırşehir (Fig. 15) examples where rosettes are absent, the life tree symbol has apparently been shown as a twig or a plant. Thus, we can state that tombstones where life tree symbol is represented with or without rosettes form a large group. We can cite our examples as follows :

Fig. 14: Kırşehir tombstone: single lion, life tree (arabesque), single rosette.

Fig. 16: Tokat tombstone: double lion, life tree (vine-like plant), rosettes.

Fig. 17 a, b: Tokat tombstone: double lion, life tree (plant), single rosette.

Fig. 18: Kırşehir tombstone: single lion, life tree (arabesque), single rosette.

Fig. 19: Tombstone at the Ethnographical Museum of Ankara: single lion, life tree (arabesque), single rosette.

Fig. 15: Kırşehir tombstone: double lion, life tree (arabesque).

Fig. 6: Tokat tombstone: double bird, life tree (twig), rosettes (on the rear face of the stone).

Fig. 7: Afyon tombstone: double bird, life tree (twig).

Examples like the above table are abundant in the Anatolian Seljuk period buildings. Of special interest are those examples found in the türbes (mausoleums) representing the same tomb symbolism. Some interesting examples are the following: The double lions depicted together with tree rosettes in the Hüdavent Hatun Türbe of Niğde¹⁸, the double-headed eagle in the same türbe shown on an arabesque background representing the life tree¹⁹, the lions under the life tree symbol and the double-headed eagle on top of the lions in the Döner Kümbet of Kayseri; the pair of lions and the pair of birds with life tree in the Patnos Türbe (Fig. 21); the bird figure disguised between the stalactites at the portal of the Mama Hatun Türbe of Tercan (Fig. 23 a, b).

VIII. SYMBOLIC EXPLANATION OF THE FIGURES SHOWN ON TOMBSTONES :

The above list and the figures introduced reinforce the thesis which we have tried to present in earlier articles. According to shamanism, the old

18. Öney, G. Niğde Hüdavent Hatun... pp. 145,157. Figs. 5 a,b,c.

19. Ibid. Fig. 12 a,b.

20. Öney, G. Hayat Ağacı... Das Lebensbaum... Fig. 31

For Patnos see, Aslanapa, O. «Yıllık Araştırmalar Dergisi» I. Ankara 1956. p. 106

21. Öney, G. Hayat Ağacı... Das Lebensbaum..., Niğde Hüdavent Hatun.. see also, Öney, G. Artuklu Devrinden bir Hayat Ağacı Kabartması Hakkında - Über eine Ortuqidische Lebensbaumdarstellung. Vakıflar VII. İstanbul 1968. pp. 117-125. see also, Öney, G. Die Karreflisen im Kubadabad Grosspalast. Deutscher Archeologischer Anzeiger. 1969 in print.

17. Öney, G. Hayat Ağacı... Das Lebensbaum... pp. 30,31,53,44. Fig. 22-27

religion of Turks, life tree is the axis of the World. During the heavenly or subterranean travels of the shaman, this tree serves as a ladder or as a road²². Lions have special place among the animals guarding the life tree.²³ According to the belief of Yakuts and Goldens, panther or tiger (lion) are spirits which assist the shaman in his heavenly and subterranean travels. They protect the shaman from evil spirits during such travels.²⁴

The Central Asiatic beliefs consider the Universe as being represented by the planets²⁵. The sky and the earth are connected by the life tree²⁶. During rites, the shaman ascends to the sky and the planets by means of the life tree, sometimes through the help of the shaman drum which is ornamented by a bird figure²⁷. The single or double-headed eagle or birds shown on top of the life tree have special place in the shaman cult. The eagle or the bird help the shaman in his travel to the other world. For this reason, the shamans of Altay and Minussink used to have wings on their robes which made them feel they were transformed into birds.²⁸ The shaman's tree also assists in the ascension of the spirits of the dead to the other world.²⁹ The guides during such travels are good spirits in the form of birds. These birds may also symbolize the spirit of the dead.³⁰

The Orkhon inscriptions refer to the flight of the spirit to the other

world³¹. The shaman beliefs have persisted in Anatolia and were reinforced during the Mongol invasions. Even in today's Anatolia, reference is made to the deceased by saying «he has flown like a bird.»

The rosettes which are represented in various forms and in different numbers are most probably symbols of planets. As pointed out in our earlier studies on Seljuk art, we encounter countless examples of these rosettes.³² We know that apart from the shaman cult the «Moon, Sun and Planet» cult played an important role in the lives of the Turks of Central Asia.³³

We can therefore conclude that the lions shown on tombstones represent the guardian spirits, that the various life tree symbols represent the means of transporting the spirit to the other world and that the birds and double-headed eagle symbolize the dead one's spirit or spirits in the form of birds accompanying the spirit of the deceased. The other world and the sky are represented by planets of various types, i.e. by rosettes.

As for tombstones with falconry, these numerous examples represent a more earthly subject. Presumably, the intention was to emphasize the fact that the deceased was a good hunter and that he particularly excelled in falconry.³⁴ In the case of the Konya exam-

31. Otto-Dorn, K. *Türkische Grabsteine.* p. 71.

32. Öney, G. the above mentioned articles and see also, *Anadolu Selçuk Sanatında Balık Figürü. -The Fish Motif in Anatolian Seljuk Art.* «Sanat Tarihi yillığı» II. İstanbul 1968, pp. 141-168, see also Öney, G. Sun and Moon Rosettes in the Shape of Human Heads in Anatolian Seljuk Architecture, *Anatolica III.* The Holland Archeological Institute 1969. (in print)

33. İnan, A. *Tarihte ve Bugün Şamanizm.* Ankara 1954. p. 118. Eliade, M. op. cit. p. 160

34. Öney, G. *Mounted Hunting Scenes in Anatolian Seljuks in Comparison with Iranian Seljuks.* «Anatolia» XI 1969.

22. Eliade, M. *Schamanismus und Archaische Ekstasetechnik.* Zurich 1957. pp. 170,171,259,262.

23. Eliade, M. *Ibid.*

24. Eliade, M. op. cit. p. 82

25. Eliade, M. op. cit. p. 259

26. Eliade, M. op. cit. p. 160

27. Eliade, M. pp. 168, 169. see also, Findeisen, H. *Das Schamantum.* Stuttgart 1957. p. 151

28. Eliade, M. pp. 158-160

29. Eliade, M. p. 450

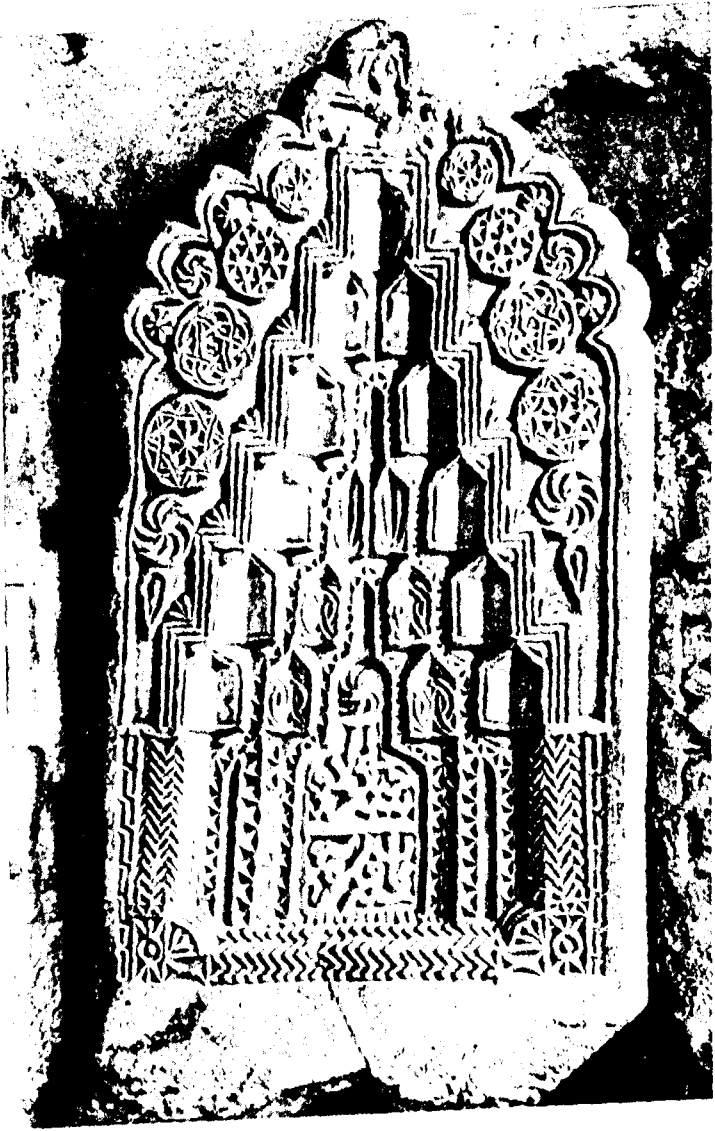
30. Findeisen, H. op. cit. p. 113

ple, the man holding a falcon (presumably representing the deceased) may be giving the boy information on training a falcon. It is highly likely that this tombstone belonged to a famous falconer.

The above explanations point out to a revival of the influence of shaman cult in the art of Turks who have accepted Islam after the 10 th Century. The Mongol raids doubtless played a great role in the revival of old traditions.

Res. 1 b Sivas mezar taşında kuş ve rozetler
Fig. 1 b Bird Figure and Rosettes on Sivas Tombstone

Res. 1 a Sivas mezar taşı
Fig. 1 a Sivas Tombstone

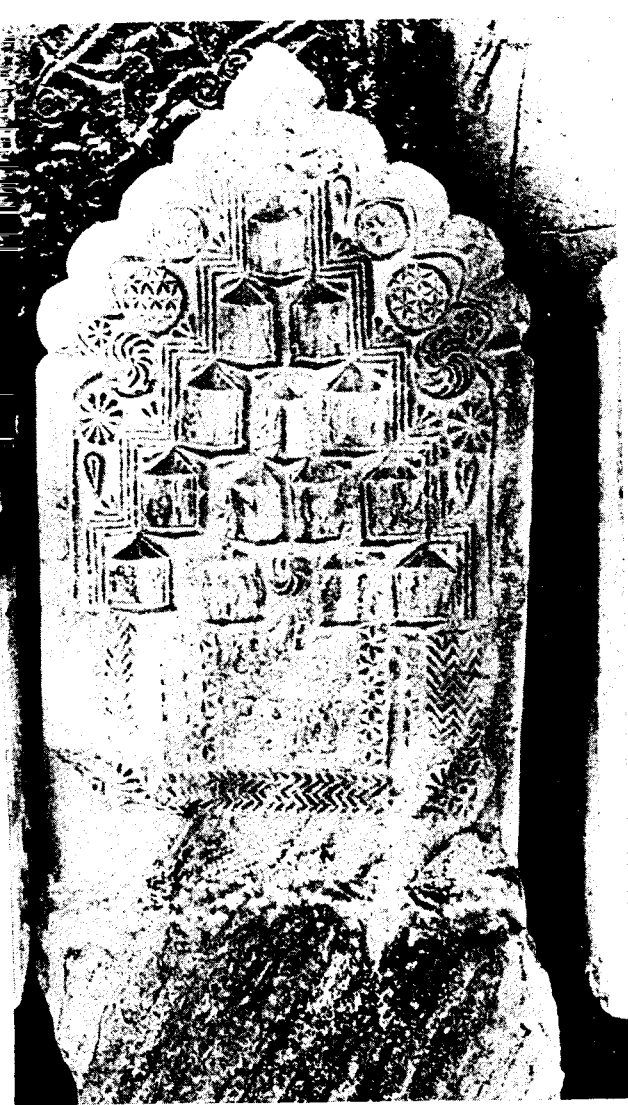
Res. 5 a — Sivas mezar taşı
Fig. 5 a — Sivas Tombstone

Res. 4 — Kuşlu Tokat mezar taşı
Fig. 4 — Tokat Tombstone with Bird Figure

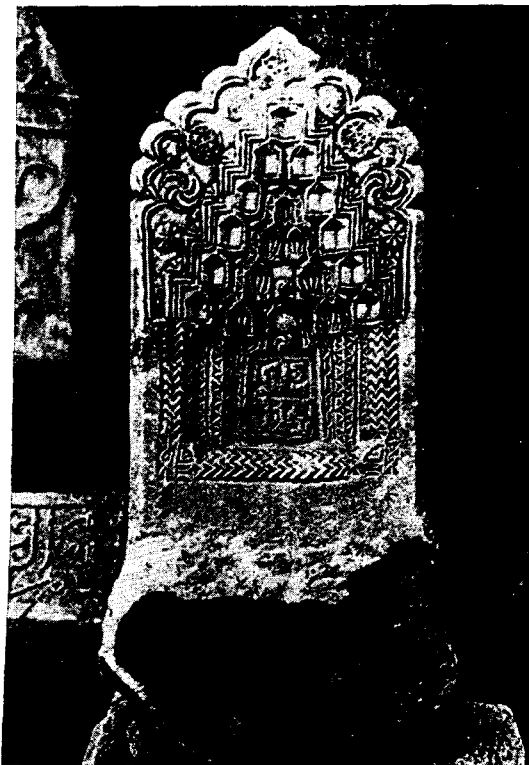
Res. 5 b — Sivas mezar taşında çift kuş ve rozetler
Fig. 5 b — Double Birds and Rosettes on Sivas Tombstone

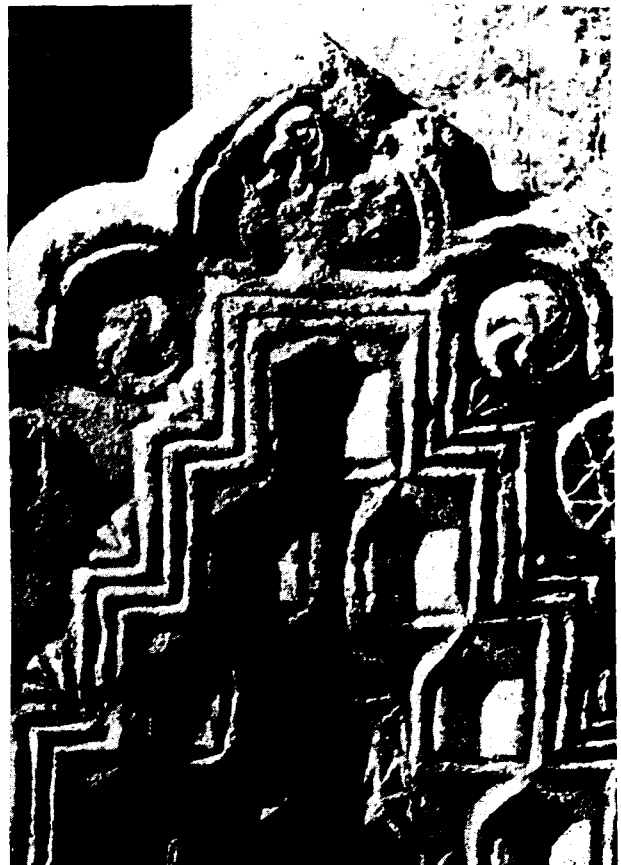
Res. 2 a — Sivas mezar taşı
Fig. 2 a — Sivas Tombstone

Res. 2 b — Sivas mezar taşında kuş ve rozetler
Fig. 2 b — Bird Figure and Rosettes on Sivas Tombstone

Res. 3 a — Tokat mezar taşı
Fig. 3 a — Tokat Tombstone

Res. 3 b — Tokat mezar taşında kuş
Fig. 3 b — Bird Figure on Tokat Tombstone

Res. 9 a — Tokat mezar taşı
Fig. 9 a — Tokat Tombstone

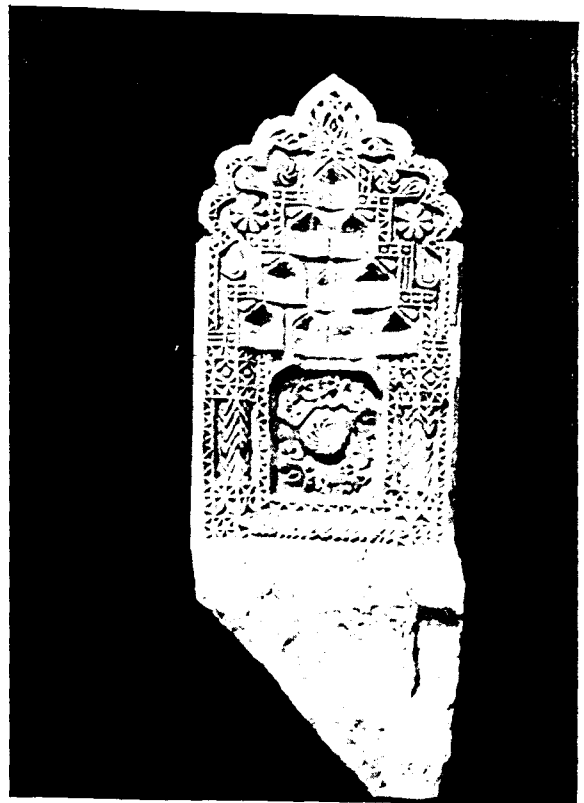

Res. 9 b — Tokat mezar taşında çift başlı kartal
Fig. 9 b — Double-headed Eagle on Tokat Tombstone

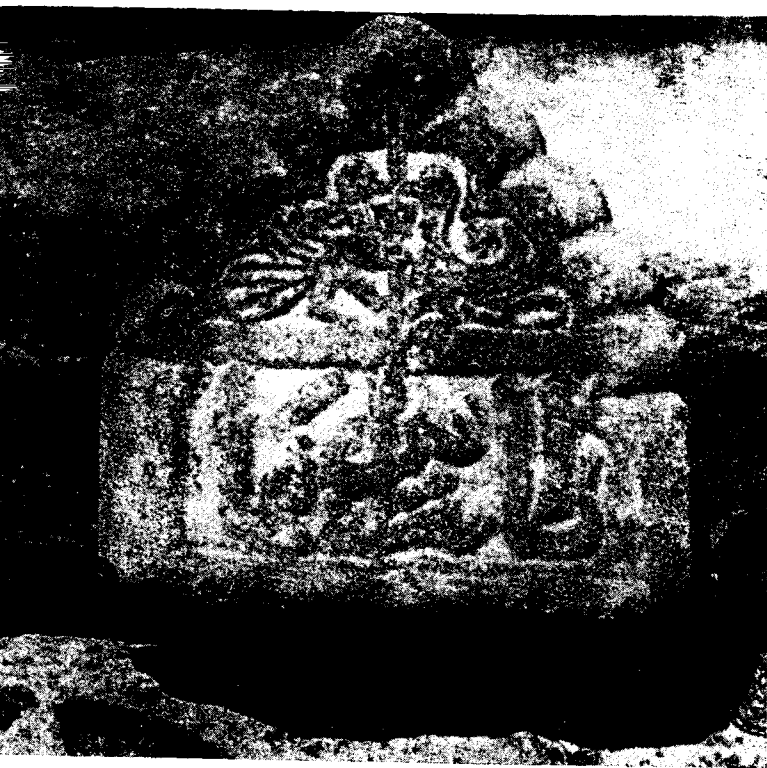
Res. 10 a — Tokat mezar taşında çift başlı kartal
(Ank. Etnoğrafya)

Fig. 10 a — Double-headed Eagle on Tokat
Tombstone (Ethnographical Museum in Ankara)

Res. 10 b — Tokat mezar taşının arkası
Fig. 10 b — Rear Side of Tokat Tombstone

Res. 6 — Çift kuşlu Tokat mezar taşı
Fig. 6 — Tokat Tombstone with Double Birds

Res. 7 — Afyon Boyalıköy mezartasında çift kuşlu mezar taşı
Fig. 7 — Double Bird on Afyon Boyalıköy Tombstone

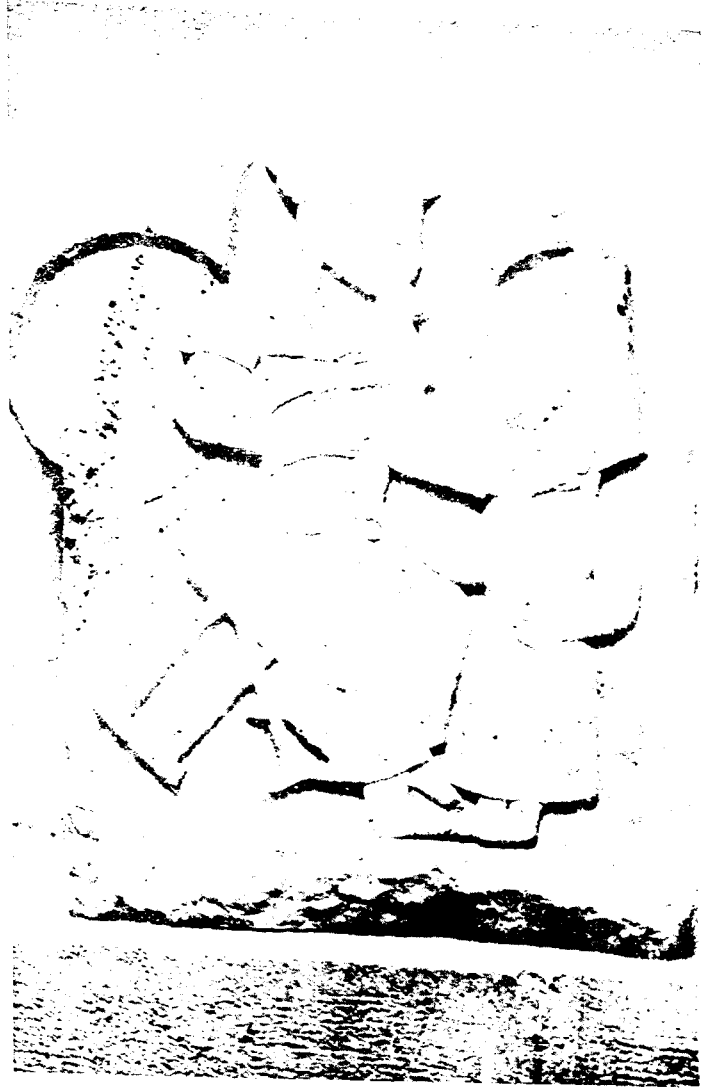
Res. 8 a — Sivas mezartası
Fig. 8 a — Sivas Tombstone

Res. 8 b — Sivas mezartasında çift başlı kartal
Fig. 8 b — Double-headed Eagle on Sivas Tombstone

Res. 13 — Akşehir mezartasında Şahinle avlanan avcı
 Fig. 13 — Falconer Hunting with Falcon on Akşehir
 Tombstone

Res. 14 — Konya mezartasında şahinli adam ve çobanlık
 Fig. 14 — Falconer and Bey on Konya Tombstone

Res. 15 — Kırşehir mezartasında çift arslan
 Fig. 15 — Double Lion Figure on Kırşehir Tombstone

Res. 11 — Tokat mezartasının kitâbesi
(Ank. - Etnoğrafya)

Fig. 11 — Inscription on Tokat Tombstone
(Ethnographical Museum in Ankara)

Res. 12 a — Tokat mezartası (Ank. - Etnoğrafya)
Fig. 12 a — Tokat Tombstone
(Ethnographical Museum in Ankara)

Res. 12 b — Tokat mezartasında çift başlı kartal
Fig. 12 b — Double-headed Eagle on Tokat
Tombstone

Res. 12 c — Tokat mezartasının arkası
Fig. 12 c — Rear Side of Tokat Tombstone

Res. 18 — Kırşehir mezar taşında arslan (S. Eyice'den)
Fig. 18 — Lion on Kırşehir Tombstone (After S. Eyice)

Res. 19 — Ankara Etnografya müzesinde bulunan mezar taşı
Fig. 19 — Tombstone with Lion Figure in the Ethnographical Museum of Ankara

Res. 20 — Tokat mezar taşında arslan ve rozet (Ank. Etnog.)
Fig. 20 — Lion and Rosette on Tokat

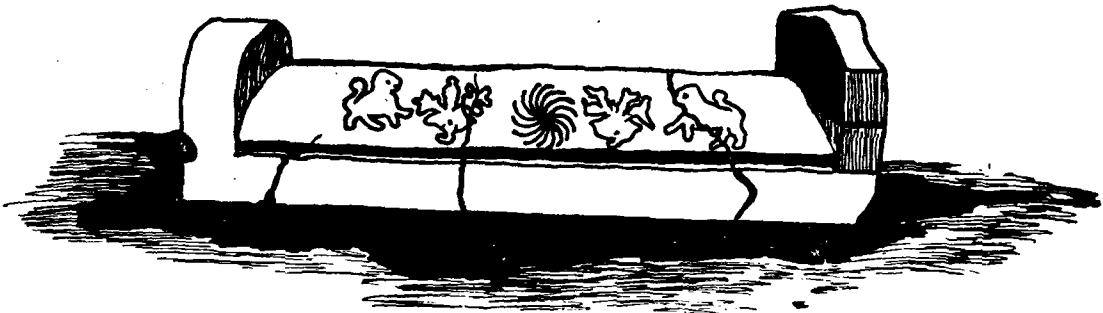
Res. 21 — Patnos kümbetinde çift arslan (H. Karamağrah)
Fig. 21 — Double Lion on Patnos Mausoleum (After H. Karamağrah)

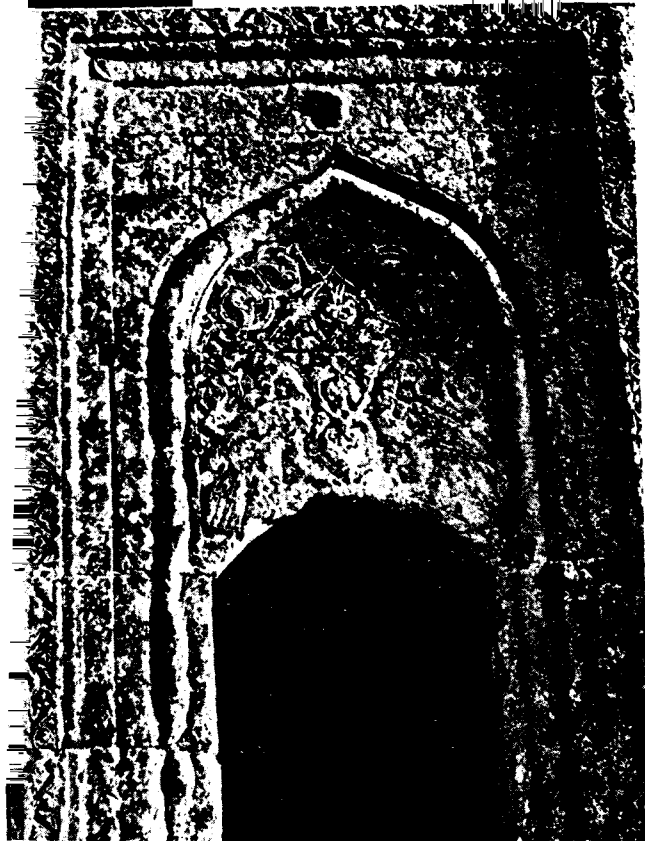
Res. 16 — Tokat mezar taşında çift arslan ve hayat ağacı
 Fig. 16 — Double-headed Lion and Life Tree on Tokat
 Tombstone

Res. 17 b — Tokat lâhdinde bitki ve arslan
 Fig. 17 b — Plant and Lion on Tokat Sarcoph.

Res. 17 a — Tokat lâhdinde çift arslan, bitki ve rozet
 Fig. 17 a — Double Lion, Plant and Rosette on Tokat
 Sarcophagus

Res. 22 — Patnos kümbetinde çift kuş ve hayat ağacı (H. Karamağralı)
Fig. 22 — Double Birds and Life Tree on Patnos Mausoleum (After H. Karamağralı)

Res. 23 a — Tercan Mamahatun Türbesi Portalinde kuş
Fig. 23 a — Abird in the Portal of the Tercan Mamahatun Mausoleum

